

Бояров Віктор Іванович –
професор кафедри кримінального процесу та
криміналістики Академії адвокатури
України, кандидат юридичних наук,

Калюжная Людмила Євгенівна –
аспірантка Академії адвокатури України

Деякі особливості розслідування вбивств на замовлення

*У статті розглянуто криміналістичну характеристику
замовлених убивств, деякі особливості первинного стану їх
розслідування.*

Чинний Кримінальний кодекс України у п. 11 ч. 2 ст. 115 передбачає відповідальність за вчинення вбивства на замовлення. Ця кваліфікуюча ознака умисного вбивства з'явилася у 1996 році у попередньому Кодексі, коли з метою посилення боротьби із вбивствами статтю 93 було доповнено пунктом “и” [1]. Треба визнати, що з того часу судова практика фактично не має прикладів кваліфікації вбивств на замовлення без додаткової кваліфікації дій винних також і за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК (з корисливих мотивів). Більше того, значна частина вбивств на замовлення – це також вбивства, які вчинені не тільки з корисливих мотивів, а й за попередньою змовою групою осіб (п. 12 ч. 2 ст. 115) – тобто, найчастіше кваліфікація дій винних у вбивстві на замовлення фактично є другорядною ознакою.

Пленум Верховного Суду України визначає, що під умисним вбивством на замовлення розуміють умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення, як це підкреслюється у постанові від 07.02.03 р. № 2, може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру (наприклад, допомогти у працевлаштуванні, вирішенні певних життєвих проблем, залучити до вчинення інших злочинів, якщо цього бажає виконавець тощо) або ж не вчинювати їх [2]. Таким чином, фактично підтверджується теза про вбивство на замовлення як окремий випадок вбивства з корисливих мотивів.

У зазначеній постанові йдеться про форму, в якій може виражатися доручення замовника виконавцю: зокрема, наказ або розпорядження. У зв'язку з цим інколи необгрунтовано включають у коло “замовних” практично всі вбивства, вчинені в процесі “розборок”. Дійсно, якась невеличка їхня частина певною мірою належить до цієї категорії, що пов'язано насамперед, з такою їх криміналістичною ознакою, як специфічна структура та базова спрямованість діяльності злочинних угруповань. Але це здебільшого злочини, які вчинюються учасниками угруповання за організацією їх лідерів. При цьому вчинення виконавцем такого доручення не можна віднести до стосунків “замовник-виконавець”, тобто до умов замовлення (найму), коли його виконання супроводжується передачею, наприклад, обумовленої угодою суми грошей.

Безумовно, такі вбивства, на нашу думку, можна розглядати як окрему категорію злочинів, але, лише з точки зору особливостей криміналістичної характеристики, у зв'язку із необхідністю створення відповідної методики їх

розслідування, оскільки розслідування справ цієї категорії має деякі достатньо суттєві особливості.

Для вбивства на замовлення характерним є те, що виконавець такого вбивства одержує чи бажає одержати певну вигоду (матеріального чи нематеріального характеру) не від самого факту позбавлення життя потерпілого, а за вчинення дій, спрямованих на виконання замовлення чи у зв'язку з його виконанням. Саме ця обставина принципово відрізняє вбивство на замовлення від інших вбивств, вчинених під впливом сторонніх осіб [3; 4].

На підставі аналізу матеріалів справ про вбивства на замовлення можна запропонувати умовний поділ злочинів цієї категорії на чотири групи [5, с. 45–46]. В основі такого поділу лежить, насамперед, ступінь організації таких вбивств; особа потерпілих і сфера діяльності, у якій вони обертаються:

– до першої групи належать вбивства, скоєні переважно на побутовому ґрунті (у сім'ї: у зв'язку з аморальним способом життя одного з подружжя, майновими відносинами та ін., так звані “родинні замовлення”). Замовник здебільшого з членів сім'ї потерпілого або близьких родичів. Виконавець, як правило, раніше судимий, з близького оточення замовника – сусід, колега по роботі, коханець та ін. При цьому останні обставини фактично виключають потребу в посереднику. Вчиняється вбивство в будинку (квартирі) потерпілого, переважно з використанням холодної зброї (сокира, ніж) або шляхом удушення (інколи з подальшим приховуванням трупа). Досить часто проглядається зв'язок “потерпілий-виконавець”, що не є характерним для зазначеної категорії злочинів;

– до другої – вбивства, скоєні на ґрунті комерційних відносин або у сфері комерційної діяльності. При цьому вже діє один або кілька посередників. Вчинюються такі вбивства найчастіше з використанням вогнепальної зброї (пістолет) у під'їздах або біля будинку за місцем проживання (за умови, що в потерпілого немає або є незначна охорона). Розробка плану вбивства, придбання зброї та інші необхідні дії покладаються безпосередньо на виконавця, тому його роль характеризується досить високою самостійністю (зокрема, в обранні способу та місця скоєння вбивства, придбання зброї). Як правило, не проглядається зв'язок між потерпілим і виконавцем;

– до третьої групи належать вбивства, скоєні у сфері діяльності організованих злочинних формувань. Відсутні, як правило, посередники. Характеризуються ускладненою схемою вчинення: здебільшого кілька виконавців, детально відпрацьований план замаху, залучення значних технічних можливостей і засобів: кілька автомобілів або інших транспортних засобів, автоматична вогнепальна зброя і вибухові пристрої (для подолання опору охорони потерпілого), підготовка алібі виконавцям та ін. Місце нападу пов'язане з традиційними маршрутами руху потерпілого. Порівняно з попередньою групою – значно знижена самостійність виконавців. Деякі виключення можливі для вчинення вбивств, де замовники з керівників так званих “закритих” кримінальних угруповань, коли можуть бути відсутні структурні підрозділи, на які покладений обов'язок з забезпечення безпеки угруповання (у тому числі фізичної ліквідації);

– до четвертої – вбивства, скоєні з політичних мотивів (зокрема, пов'язані з боротьбою за політичну владу) і на ґрунті професійної діяльності (вбивство працівників судів і правоохоронних органів, журналістів, учасників кримінального судочинства, які викривають винних у вчиненні тяжких злочинів). Спосіб і місце вчинення в основному такий самий, як і при вбивствах, що віднесені нами до другої групи.

Виконавці таких вбивств належать до двох умовних груп. Перша – це безробітні, що втратили надію знайти високооплачувану роботу, а також особи, які мають борги і не можуть їх повернути. До іншої групи відносять професіоналів,

серед яких можна виокремити чотири категорії: а) особи, які пройшли службу в рядах армії, МВС, брали участь у бойових діях у “гарячих точках”, вік – до 30 років; б) добре підготовлені колишні офіцери або прапорщики (вік 30–40 років), які після звільнення з армії працюють в охоронних фірмах, приватних службах безпеки; самі планують і відпрацьовують деталі вчинення майбутніх вбивств; в) особи, які проходили підготовку в елітних підрозділах (такі особи працюють, як правило, у службах безпеки великих фінансово-промислових концернів, активно задіяні в кримінальному бізнесі й мають значні фінансові можливості; у минулому колишні офіцери-десантники, офіцери спеціальних підрозділів системи МВС, КДБ, ГРУ); г) так звані “одинаки” – особи, що підтримують зв’язок із посередниками, не входять ні в які структури; ентузіасти, що зробили вбивства своєю професією.

Треба зазначити, що дещо перевищується роль професіоналів. Зокрема, деякі науковці вважають, що при стрілянині з далекої відстані, як правило, злочинці використовують снайперські гвинтівки. Але це не є характерним принаймні для країн СНД [6, с. 9]. Дійсно, зустрічаються виконавці, які мають дуже високу кваліфікацію, але сучасна вогнепальна зброя (яка найбільш поширена за такими справами) та її можливості інколи не вимагають від виконавців навичок професіоналів.

Інша справа – застосування вибухових пристроїв. Для їх виготовлення та використання під час вбивств найчастіше дійсно потрібні специфічні знання: тому, відомі неодноразові кримінальні вибухи в результаті порушення техніки безпеки у поводженні з такими пристроями (під час виготовлення, транспортування або встановлення), що свідчить про недостатньо високий професійний рівень таких осіб.

Оскільки йдеться про злочини, які вчинюються в умовах неочевидності, то дуже важливо якісно виконати слідчі дії на початковому етапі розслідування. У першу чергу – огляд місця події.

Специфіка огляду місця події у разі застосування злочинцями вогнепальної зброї полягає у виконанні комплексу послідовних дій.

1. У процесі огляду місця події, проводиться цілеспрямований пошук місць ймовірного перебування тих, хто стріляв. Для цього ретельно оглядаються місця, зручні для ведення стрілянини, зокрема захищені від стороннього погляду, а також місця виявлення слідів взуття, недокурків, запобіжних чек гранат, корпусів відстріляних одноразових ручних гранатометів, інших предметів, які свідчать про це, наприклад, біноклів, рацій, а також за характером розкиду гільз автоматичної зброї або шляхом візування по кульових ушкодженнях у нерухомих перепонах (при порівняно невеличких дистанціях пострілу: до 50 м при стрілянині з пістолета, револьвера і до 200 м – із гвинтівки-автомата).

Обов’язково проводиться пошук по шляхах відходу злочинців (з урахуванням показань очевидців, а також результатів застосування службово-пошукового собаки). Ігнорування останнього або навіть невчасність проведення такої дії негативно впливає на хід слідства, призводить до втрати можливості виявлення речових доказів. Зокрема, непоодинокі випадки, коли залишену після вчинення вбивства зброю раніше знаходять сторонні особи, які привласнюють її. Тому, якщо на місці події або по шляху відходу злочинця не знайдено вогнепальну зброю, це ще не означає, що злочинець від неї не звільнився.

2. Далі, при огляді місця, де знаходився виконавець, потрібно знайти на місці події сліди, котрі можуть залишитися від такої особи, оскільки, очікуючи жертву, вона може знаходитись там досить довгий час. Це можуть бути сліди рук, ніг, недопалки, залишки жувальної гумки, обгортки від ліків, наркотиків і т. ін.; банки з-під напоїв, сліди відправлення природних потреб, стріляні гільзи, чеки гранат, рації. Особливу увагу необхідно приділяти пошуку волосся (людина втрачає за день 40 і більше волосин, тому вірогідність їх знайдення на місці події достатньо велика). При

їх дослідженні можна, зокрема, отримати дані, що характеризують особу винного: про захворювання (в тому числі психічними хворобами), вживання наркотиків, специфічних ліків і т. ін. Часто злочинці залишають маски, комбінезони та інші предмети одягу на шляху відходу з місця вбивства.

На всіх зазначених предметах можуть залишатися запахові, потожирові сліди, слина та ін. Все це також може бути використано при доведенні вини підозрюваного.

Вилучаються також зразки ґрунту, рослин, побілки стін та інші мікроречовини, котрі могли залишитися на взутті, одязі, тілі винного, що дозволяє надалі довести його зв'язок з місцем події.

3. Особливу увагу приділяють залишеній на місці події (або на шляху відходу) зброї. На її стволі, затворі, глушнику, спусковому гачку, патронах та інших частинах – можуть бути виявлені потожирові сліди (у тому числі сліди рук).

Виявлення і вилучення слідів пальців рук (рукавичок) на зброї необхідно доручати спеціалістам, оскільки зброя досить часто покривається тонким шаром мастил і при використанні слідокопіювальних порошків вони “прилипають” до всієї досліджуваної поверхні.

Окрім того, на зброї можуть бути залишені мікрОВОлокна, запахові сліди, а також сліди пострілу.

Оскільки вогнепальна зброя досить часто злочинцями залишається на місці злочину або на шляху відходу (особливо коли це громіздка зброя – автомат Калашникова, наприклад). У таких ситуаціях центр тяжіння у доказуванні переміщається на встановлення факту використання такої вогнепальної зброї конкретною особою.

4. Основну увагу приділяють слідам, які залишаються від пострілу на місці події (кулі, гільзи, зброя, ушкодження від куль на перешкодах та ін.). Але не завжди належна увага приділяється виявленню слідів на підозрюваному.

Як відомо, під час пострілу створюється викид у бік стріляючого нітратів, які є у складі капеуля, а також інші мікросубстанції – пороху, мастил. Ці частки проникають у тканину одягу злочинця, занурюються в шкіру, а також волосся. Тому їх не завжди можна змити водою, у тому числі і з використанням миючих засобів. У разі виявлення таких слідів, за їх концентрацією, особливостями розташування та іншими характеристиками можна встановити окремі обставини події, наприклад: в якій руці знаходилася зброя під час пострілу, хто в цей час стояв поруч та ін.

Крім того, на обличчі підозрюваного можуть бути знайдені сліди крові, мозкової речовини та ін. (якщо відстань від потерпілого під час пострілу була невеликою). На поверхні рук залишаються сліди металізації, мастильна речовина від контакту зі зброєю. На самій руці можуть бути знайдені характерні садни, які виникають в результаті контакту з механізмами зброї (що рухаються).

Для вилучення зазначених слідів використовується парафінова, воскова проби, а також так звані ацетатні плівки (руки підозрюваного оброблюються розчином ацетатної целюлози, а плівка, яка створюється при цьому – вилучається). Крім того, такі сліди пострілу можуть бути зібрані стерильним ватним тампоном (сухим або змоченим у дистильованій воді).

Сліди металізації з рук вилучаються за допомогою тканини або фотопаперу, які оброблені спеціальним електролітичним розчином (під впливом зазначеного розчину металеві частки дифундують на вказані матеріали). В Ізраїлі, наприклад, під час проведення слідчих заходів безпосередньо після терористичних актів проводять експрес-аналіз усім чоловікам, які знаходилися у зоні оточення, на предмет знайдення на руках слідів металізації або контакту з вибуховою речовиною.

Про контакт підозрюваного зі зброєю може свідчити виявлення масляних плям – слідів мастила зі зброї – на одязі в місці її схову. Огляду із застосуванням УФО підлягають, у першу чергу, такі місця, як підкладкова тканина піджака (куртки) в

місцях бічних внутрішніх швів справа і зліва та аналогічні місця сорочок, кишені, внутрішні поверхні поясного ремня штанів і т. ін. Проводиться локалізація виявлених ділянок із зазначенням їхніх розмірів і форм (вони можуть іноді утворити контур конкретного зразка зброї, наприклад, пістолета або револьвера). Надалі проводяться дослідження цих місць на наявність слідів металізації (у рамках фізико-технічної експертизи з використанням методів спектрографії).

На початковому етапі розслідування проводяться й інші слідчі дії: допити свідків-очевидців, потерпілих; проводяться обшуки, призначаються судові експертизи; організується взаємодія з органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність та ін.

Серед інших найважливіших слідчих дій, які проводяться на досудовому слідстві під час розслідування вбивств на замовлення, і мають вкрай велике значення – відтворення обстановки і обставин події. Зазначені слідчі дії мають на меті: по-перше, перевірку показань підозрюваного (обвинуваченого), який визнає свою вину (як правило, виконавець вбивства); а по-друге, – отримання нових доказів; а також перевірка показань інших учасників кримінального судочинства – свідків, потерпілих.

Для запропонованих нами характеристик чотирьох груп убивств зазначеної категорії під час відтворення обстановки та обставин події слідство отримує дані щодо злочинної обізнаності підозрюваного та вилучаються речові докази: зброя та її фрагменти, одяг, які злочинці залишають на шляху відходу з місця нападу; транспортні засоби, кулі та стріляні гільзи (у тому числі у місцях, де перевірялася зброя, яку готували для застосування під час замаху та ін.).

У зв'язку з тим, що зазначені вбивства вчинюють групи осіб, показання одного з них можуть викрити інших та встановити обставини вбивства, в тому числі готування до нього. Тому дуже важливо одержати при відтворенні обстановки й обставин події додаткову інформацію і речові докази. У таких випадках, після докладних допитів підозрюваний (обвинувачуваний) на місці відтворює обставини й обстановку розслідуваного вбивства або обставин, що передують йому: де хто перебував, дії кожного, шляхи відходу, місця залишення зброї, одягу; знищення автотранспорту і т. ін. При цьому вказані такою особою місця можуть бути невідомі слідству і при подальшому огляді можливе одержання доказів, що викривають винних, а також даних, що свідчать про їхню злочинну поінформованість.

Так, по справі про вбивство в березні 2005 року в Києві колишнього народного депутата України Б. було встановлено, що в грудні, січні та березні проводилося спостереження за потерпілим (за місцями проживання та місцем роботи). Тому діяльність винних була пов'язана із великою кількістю дій: приїзди до Києва, поселення у різні готелі, придбання зброї, ремонт автомобіля, встановлення місць проживання та роботи потерпілого, спостереження за ним, а також дії по безпосередньому виконанню замовлення та наступного приховування зброї. В результаті після отримання показань підозрюваних, вони під час серії складних відтворень обстановки й обставин події показали місця засідки, маршрути спостереження; місця, де був залишений пістолет (він потім був знайдений в каналі Дніпра, а експертиза підтвердила, що саме з нього був вбитий потерпілий) та ін. Все це дало підстави для висновку про злочинну обізнаність підсудних та покладено в основу вироку, за яким винні у вбивстві засуджені до позбавлення волі [7].

Приведені рекомендації, якщо їх дотримуватися, вже на початковому етапі розслідування зазначеної категорії вбивств надають гарантію того, що значима для розкриття злочину інформація не буде втрачена і у подальшому допоможе встановити осіб, причетних до злочину.

Список використаних джерел

1. *Відомості* Верховної Ради України – 1996. – № 46. – ст.249.
2. *Постанова* Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 “Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров’я громадян”.
3. *Довідка* Верховного Суду України за результатами узагальнення слідчої і судової практики застосування законодавства про відповідальність за умисні вбивства на замовлення та організованою групою від 30.06.98 р. – К., 1999.
4. *Бородулин А.И.* Убийства по найму: Криминалистическая характеристика. Методика расследования. – М.: Новый Юрист. – 1997.
5. *Бояров В.І.* Особливості розслідування вбивств, вчинених в умовах протистояння організованих злочинних угруповань: Дис... канд. юрид. наук (12.00.09) – К.: Київський національний університет ім. Т.Шевченка, 2000.
6. *Костенко М.В.* Криміналістична характеристика вбивств на замовлення: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х.: Національна юрид. акад. ім. Я. Мудрого, 2003.
7. *Архів* Апеляційного суду м. Києва за 2006 р.: Матеріали кримінальної справи № 1–16/06.

The authors examine the criminalistic characteristic of the pre-paid murders, some characters of primary state of their investigation.

© В.І. Бояров, Л.Є. Калюжная, 2007